

An analysis of textbooks on the Turkish language for 5th grades in terms of critical thinking

5. Sınıf Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünme açısından incelenmesi¹

Ergün Öztürk²
Mehmet Razgatlıoğlu³

Abstract

This study was conducted with the aim to determine to what extent 5th grade Turkish text books included critical thinking strategies. In the study, it was examined whether course books included 5 dimensions of cognitive strategies or not. In this study, qualitative and quantitative research designs were used together. Document review was used as qualitative data collection method and 22 texts in 5th Grade Turkish text books published by Ministry of National Education and a private publishing house taught in Province of Sakarya were reviewed. This data collection tool developed was applied to the texts in accordance with the concepts determined by three individual researchers and checking process of the concepts was performed. As a result of the research, it was concluded that the texts in 5th grade Turkish text books prepared by National Education Publishing House included the strategies for developing critical thinking skills of students more than the texts in 5th grade Turkish course books prepared by the private publishing house. In addition, it was seen that both National Education Publishing House and private publishing house did not include the critical thinking dimensions to the required extent.

Keywords: Turkish Instruction, Critical Thinking, Turkish textbook

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

Özet

5. sınıf Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünme stratejilerine ne kadar yer verdiğini belirlemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Araştırmada, ders kitaplarının eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden 5 boyutuna yer verip vermediğine bakılmıştır. Örneklemi oluşturan ders kitaplarındaki kitaplarda; birey ve toplum, değerlerimiz, yenilikler ve gelişmeler zorunlu temalardaki toplam 22 metin üzerinden yürütülmüştür. Metinlerin eleştirel düşünce eğitime uygunluğunun tespiti için araştırmacılar tarafından alan uzmanlarından görüş alınarak eleştirel düşünmenin her bir boyutunu karşılayacak kavramlardan oluşan veri toplama aracı geliştirilmiş, geliştirilen bu veri toplama aracı, üç ayrı araştırmacı tarafından belirlenen kavramlar doğrultusunda metinlere uygulanarak kavramların sınıflandırması yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda Millî Eğitim Yayınevi'nin hazırladığı 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olarak özel yayın evinin hazırladığı 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlere göre daha fazla yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe Öğretimi, Eleştirel Düşünme, Türkçe Ders Kitabı

¹Bu çalışma Yrd. Doç. Dr. Ergün ÖZTÜRK'ün danışmanlığında Mehmet Razgatlıoğlu'nun Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde hazırladığı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir.

²Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, cozturk@sakarya.edu.tr

³Öğretmen, mrzgat@gmail.com

Giriş

Günümüz toplumunun ihtiyaç duyduğu bireyleri yetiştirmede programlara ve bu programların yansımaları olan ders kitaplarının önemi yadsınmaz. Ders kitapları, "eğitim programlarında belirlenen amaçlar doğrultusunda, öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili bilgileri öğrencilere sunan ve öğrenme hızlarına uygun çalışma olanağı sağlayan öğretim materyalleridir" (Toprak, 1993: 6). Ders kitapları öğretmen açısından bir eğitim programı, öğrenci açısından bilgi kaynağı niteliği taşımaktadır. Ayrıca ders kitapları öğretim programını sınıfa taşıyan bir araç olma özelliği ile de önemli bir işleve sahiptir. Küçükahmet'e göre (2000), kitaplar, öğrenciler açısından da çok yararlı materyallerdir. Kitap sayesinde öğrenci, öğretmenin anlattıklarını, istediği zaman, istediği yerde ve istediği tempoda tekrar etme imkânına kavuşur. Okur, (2011) çocuklarda okuma alışkanlığını kazandırmak, edebiyat bilgisini ve sevgisini aşlamak Türkçe ders kitaplarının görevidir. Bu sebeple de içlerinde bu görevleri yapacak metinlerin bulunması önemlidir. Birinci kademedeki ders kitapları aracılığıyla metin bilgisine sahip olan çocuk, ikinci kademe ders kitapları aracılığıyla da metinlerde tür bilgisine sahip olacaktır.

Acat, Anılan ve Anagün (2007) günümüz toplumunda eleştirel düşünen, öngörü becerisine sahip, problem çözebilen, sorgulayan ve sentez yapan bireylere olan gereksinim gün geçtikçe artığının önemini vurgulamışlardır. Bu gereksinimin karşılanabilmesinde Feuerstein (1999) eğitimin ilk basamağı için gerekli olan ilköğretim programlarının önemli bir yeri bulunduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte gerçekçi, tarafsız bir dünya görüşü için gerekli olan zihinsel beceriler, eleştirel düşünmenin eğitim programlarının temel hedeflerinden biri olarak eğitim ve öğretim sisteminin merkezinde yer alması gereğini ortaya koymuştur. Öğrencilerin eleştirel düşünme beceri ve eğilimlerine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi ve öğretim programlarının temel hedefleri arasında öğrencilere eleştirel düşünme beceri ve eğilimlerinin kazandırılmasının gerekliliğini belirten çok sayıda araştırmacı vardır (Bakioğlu ve Hesapçıoğlu 1997; Costa ve Lowery, 1989; Feuerstein, 1999; Gadzella ve diğ., 1996; Ip ve diğ., 2000; Paul, 1984; Tan, 1989). Buna paralel olarak, eleştirel düşünme becerisi ilköğretim Türkçe dersi (1-5 sınıflar) programının en fazla üzerinde durduğu beceriler arasında yer almaktadır.

Sternberg (1999) eleştirel düşünmeyi insanların problemleri çözmeye kullandıkları zihinsel süreçler, stratejiler ve sunumlar şeklinde tanımlamaktadır. Norris ve Ennis (1989) "inanılan ya da yapılan şeye karar verme üzerine odaklanan mantıklı ve yansıtımcı düşünmedir." şeklinde tanımlarken Paul ise (1988) "gözlem ve bilgiye dayanarak sonuçlara ulaşmadır." şeklinde tanımlamaktadır. Moore'de (2001) eleştirel düşünme genel olarak yüksek düzeyde düşünmeyi gerektirdiğini, yani uygulama veya analizden çok sentez ve değerlendirmenin yapılmasının önemini vurgulamıştır.

Eleştirel düşünme yeteneğinin öğrencilere birçok yararı olduğu bir gerçektir. Stella Cottrell'a göre (2005) bunlardan bazıları;

1. Bir konu ya da tartışmadaki geçen varsayımlar veya iddialar için en iyi kanıt bulmalarına yardımcı olur.

2. Farklı konuları destekleyen delillerin güçlü yönlerini değerlendirme, fark etmelerini sağlar.

3. Ara sonuç ile ana sonuç arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmalarına yardımcı olur.

4. Bir metni veya olayı anlatan en iyi örnekleri seçmelerini kolaylaştırır.

5. İddiasını destekleyen kanıt bulmasına yardımcı olur, şeklinde sıralanabilir.

Paul, Binker, Jensen ve Kreklau (1990); eleştirel düşünme becerilerini otuz beş farklı boyutta listeleyp, her bir beceriye ilişkin ilkeleri ve becerilerin uygulamasını açıkça ortaya koymuşlardır. Paul ve arkadaşları eleştirel düşünme stratejilerini “Duyuşsal Stratejiler”, “Bilişsel Stratejiler-Makro Yetenekler” ve “Bilişsel Stratejiler-Mikro Beceriler” olarak üç temel yapıda gruplandırmışlardır. Duyuşsal stratejiler, bireyde bağımsız düşünebilme gücünü ortaya çıkarma hedefine odaklanmaktadır. Bilişsel stratejilerden makro beceriler, düşünmeyi gerektiren farklı temel becerileri örgütleme sürecidir. Mikro beceriler ise, bütünü göz ardı etmeden bütünü oluşturan parçaları belirleme ve ifadeyi bütün içinde anlamlandırma becerilerini içermektedir.

Eleştirel düşünme günümüz eğitim programlarının başlıca hedeflerindedir. Ancak eleştirel düşünmeyi yaşamlarında etkili biçimde kullanabilen bireyler eleştirel düşünme becerilerine ve eleştirel düşünme eğilimlerine sahip bireylerdir. Bu yüzden de eleştirel düşünme beceri ve eğilimlerinin kazandırılması çağdaş eğitim programlarının hedefleri arasında olmalı ve düşünme becerileri öğrenme sürecinde temel konumda bulunmalıdır. Bu bağlamda, ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisine gerekli desteği verebilecek nitelikte olacak şekilde hazırlanmaları çok önemlidir.

Dünyadaki yaygın ve en kolay ulaşılabilen eğitim materyallerinden biriside ders kitaplarıdır. Bu bağlamda ders kitaplarının bireyleri düşünmeye sevk edecek şekilde hazırlanması, eğitimin o kadar kaliteli olmasındada katkı sağlayacaktır. Ders kitaplarında eleştirel düşünmeye önem verilmesi ve ders kitaplarının içeriğinin eleştirel düşünmeyi geliştirecek şekilde hazırlanması artık zorunluluk hâline gelmiştir. Ders kitaplarında var olan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygun olarak hazırlanması öğrencilerin eleştirel düşünmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamla hazırlanan ders kitapları, öğrencilerin zamanla eleştirel okur haline gelmesine fırsat sunacaktır.

Bu araştırmanın amacı, 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerine ne kadar yer verdiğini incelemektir.

Bu genel amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitabı eleştirel düşünme stratejilerinden:

1. Sebep sonuç ilişkilerini belirleme,

2. Çelişkileri fark etme,
3. Kalıp yargıları fark etme (Bireyin görüngesini geliştirme),
4. Benzer durumları karşılaştırma (İç görüleri yeni bağlamlara transfer etme),
5. Tek yönlü düşünce - Çok yönlü düşünceye yer verebilme yeterlikleri ne düzeydedir?

Yöntem

Desen ve Örneklem

Beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerine ne kadar yer verdiğini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel ve nicel araştırma desenleri bir arada kullanılmıştır. Nitel veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmış olup Sakarya ilinde okutulan Millî Eğitim Bakanlığı ve bir özel yayın evi tarafından basılan 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında zorunlu temalardaki 22 metin incelenmiştir. Puanlayıcıların güvenilirliğini belirlemek amacıyla Kendall W testinden yararlanılmıştır.

Araştırmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama aracında, Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünmeye ne ölçüde yer verdiğini belirlemek ve yapılacak içerik analizi doğrultusunda eleştirel düşünmenin 5 boyutu ve bu boyutlarda aranacak kavramlar geliştirilmiştir. Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünme eğitimi ilişkin içerik analizinde kullanılacak boyutlar ve bu boyutlara ait kavramlar listelenmiş, uzman görüşleri (2 Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, 2 Türkçe Öğretmenliği ABD) alınarak listeye son şekli verilmiştir. Dört ayrı araştırmacı tarafından metinlerin içerik analizinde bu ölçme aracı kullanılmış olup her bir kavramın frekansları çıkarılmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırma Millî Eğitim Bakanlığı ve bir özel yayın evi tarafından basılan 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının zorunlu tema olarak bulunan birey ve toplum, değerlerimiz, yenilikler ve gelişmeler temalarındaki toplam 22 metin ile sınırlı tutulmuştur.

Verilerin Analizi

Ölçme aracının güvenilirliğini belirlemek amacıyla geliştirilen form, alanda uzman üç değerlendirmeci tarafından Türkçe ders kitaplarındaki zorunlu üç temada bulunan 22 metnin içerik analizi yapılmış, araştırmacının bulgularıyla değerlendirmecilerin bulgularının SPSS Programında Non-parametric Korelasyona bakılmış ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmada verileri toplamak için içerik analizinden yararlanılmıştır. İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde eleştirel düşünme stratejileri ile ilgili araştırmacı ile üç değerlendirmeci arasındaki oldukça yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.999$ $p<.01$). Araştırmacının tespiti ile hakemlerin tespitleri arasında oldukça yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki bulunduğundan

araştırmacının bulgularına dayanarak yorumlar yapılmıştır.

Tablo 1. Araştırmacı ile Hakemler Arasındaki Korelasyon Tablosu

STRATEJİLER	YAYIN	TEMA	N	KENDALL	SD	P	
	EVİ ADI			W			
Sebepler-Sonuç İlişkilerini Belirleme	Millî	Birey ve T.	4	.81	4	.01	
	Eğitim	Değerlerimiz	4	.86	4	.01	
		Yen. ve Gel.	4	.89	4	.01	
		Özel Y.	Birey ve T.	4	.84	4	.01
			Değerlerimiz	4	.81	4	.01
			Yen. ve Gel.	4	.81	4	.01
Çelişkileri Fark Etme	Millî	Birey ve	4	.87	4	.01	
	Eğitim	Değerlerimiz	4	.89	4	.01	
		Yen. ve Gel.	4	.89	4	.01	
		Özel Y.	Birey ve T.	4	.89	4	.01
			Değerlerimiz	4	.82	4	.01
			Yen. ve Gel.	4	.81	4	.01
Kalıp yargıları fark etme	Millî	Birey ve T.	4	.90	4	.00	
	Eğitim	Değerlerimiz	4	.88	4	.01	
		Yen. ve Gel.	4	.92	4	.00	
		Özel Y.	Birey ve T.	4	.94	4	.00
			Değerlerimiz	4	.91	4	.00
			Yen. ve Gel.	4	.93	4	.00
Benzer durumları karşılaştırma	Millî	Birey ve T.	4	.95	4	.00	
	Eğitim	Değerlerimiz	4	.93	4	.00	
		Yen. ve Gel.	4	.89	4	.01	
		Özel Y.	Birey ve T.	4	.91	4	.00
			Değerlerimiz	4	.90	4	.00
			Yen. ve Gel.	4	.84	4	.01
Tek yönlü - Çok yönlü düşünceye yer verilmesi	Millî	Birey ve T.	4	.90	4	.00	
	Eğitim	Değerlerimiz	4	.85	4	.01	
		Yen. ve Gel.	4	.89	4	.01	
		Özel Y.	Birey ve T.	4	.91	4	.00
			Değerlerimiz	4	.85	4	.01
			Yen. ve Gel.	4	.88	4	.01

Bulgular ve Yorum

1- Sebep Sonuç İlişkilerini Belirleme Stratejisi ile İlgili Bulgular:

Millî Eğitim Yayınevi'ne ve özel yayınevine ait ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden sebep sonuç ilişkilerini belirleme stratejisinin analizi yapıldığında, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını birey ve toplum temasında (f(MEB.BİR)=20; Özel yayınevi birey ve toplum teması f(ÖZ.BİR.)=14) bulunmuştur. Millî Eğitim 5. sınıf Türkçe ders kitabının Birey ve Toplum adlı temasındaki metinlerin içerik analizi örneği:

“Alper, sınıfımıza yeni geldi. Babasının memuriyeti dolayısıyla şimdiye kadar dört ayrı yerde okula gitmek zorunda kalmış.” Sanırım öğretmenimiz, onun bu başarısızlığını sık sık okul değiştirmek zorunda kalmış olmasına bağlıyordu. (Bir İnsan Kazanmak)

Metinde Alper adlı öğrencinin başarısız olmasının sebebi babasının memur olması ve bunun sonucunda dört ayrı yerde okula gitmek zorunda kalması olarak belirtilmiştir.

Millî Eğitim 5. sınıf Türkçe ders kitabının Birey ve Toplum adlı temadaki metinlerin içerik analizi örneği:

“Hele karşımızdakilerin hareketlerini tam olarak yorumlayabilmemiz hiç değil. Çünkü beden dili; ülkelere, kültürlere, ailelere, yaşa, cinsiyete göre değişiklik gösterir. Metinde karşımızdaki insanın hareketlerini tam olarak yorumlayabilmemizin kolay olmamasının sebebi beden dilinin ülkelere, kültürlere, ailelere, yaşa ve cinsiyete göre değişiklik göstermesinden dolayı olduğu belirtilmiştir.

Ifade edilen metin örneğinde beden dillerinin farklılığını ülkelere, kültürlere, ailelere ve cinsiyete göre farklılık göstermesi olarak açıklanmıştır.

Sebep sonuç ilişkilerini belirleme stratejisinin analizi yapıldığında Değerlerimiz temasında (f(MEB.DEG.)=18; f(ÖZ.DEG.)=16) kavram bulunmuştur. Metinlerin içerik analizi örneği: Özel yayınevi;

“Hep soğuk yerlerde yattığı için sağlığı günden güne bozuluyordu. Sonunda vereme yakalandı ve 1939 yılında vefat etti.”

Kişinin vereme yakalanma sebebinin soğuk yerlerde yatmasından kaynaklandığı metinde belirtilmiştir.

Yenilikler ve gelişmeler temasında (f(MEB.YEN.)=22; f(ÖZ.YEN.)=20) yer verildiği görülmektedir (Bkz. Tablo 2). Metinlerin içerik analizi örneği, MEB:

“Yer çekiminin ortadan kalkması, öncelikle vücuttaki sınırların yer değiştirmesine sebep oluyor.” (Dünya’dan Uzakta)

Yer çekiminin ortadan kalkmasının sonucunun vücuttaki sıvıların yer değiştirmesine sebep olduğu belirtilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre MEB ders kitabının Özel yayınevinin kitabına göre metinlerde sebep sonuç ilişkisine yer verdiği görülmektedir. Tablo 1 incelendiğinde sebep sonuç ilişkilerini belirleme stratejisi ile ilgili Millî Eğitim Yayınevinin birey ve toplum adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .81 özel yayınevi için .84'dür. Değerlerimiz teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı MEB .86 özel yayınevi için .81 ve yenilikler ve gelişmeler adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı MEB .89 özel yayınevi için .81'dir. Bu temalardaki puanlamalarda araştırmacının puanlaması ile hakemlerin puanları arasında uyumun, oldukça yüksek düzeyde olduğu ve anlamlı olduğu söylenebilir ($p < .05$).

2- Çelişkileri Fark Etme Stratejisi ile İlgili Bulgular:

Millî Eğitim Yayınevi'ne ve özel yayınevine ait ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden çelişkileri fark etme stratejisinin analizi yapıldığında, birey ve toplum temasında ($f(\text{MEB.BİR.})=25$; $f(\text{ÖZ.BİR.})=27$) Millî Eğitim Yayınevinin birey ve toplum adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .87 özel yayınevi için .89'dur. Metinlerin içerik analizi örneği, MEB:

"Çocuk sessizce geri döndü. O ana kadar balonlardan ayıramadığı gözleri dolu dolu olmuş, yürümeye bile gücü kalmamıştı... "Sincap çevikliğiyle balonlara ulaştığında bir müddet onları seyretti ve dallara dolanan ipi çözerek baloncuya sarkıttı. Ancak balonlardan biri iyice sıkıştığından diğerlerinden ayrılmış ve ağaçta kalmıştı."(Balon)

Metinde, çocuğun ilk cümlelerde yürümeye bile gücünün kalmadığı ifadesi ile daha sonra ise sincap çevikliğiyle balonlara doğru hareket etmesi ifadesi arasında çelişki bulunmaktadır.

Metinlerin içerik analizi örneği, Özel yayınevi:

- "Günaydın, dedi Küçük Prens terbiyeli bir şekilde.

Ama kimseyi görmemişti."

Küçük prensin kimseyi görmeden terbiyeli bir şekilde günaydın demesi cümlede çelişki oluşturmaktadır.

Değerlerimiz temasında (f(MEB.DEG.)=23; f(ÖZ.DEG.)=28) bu temada 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .89 özel yayınevi için .82'dir. Yenilikler ve gelişmeler temasında(f(MYEN)=27; f(ÖZYEN)=30) verildiği görülmektedir (Bkz Tablo 2). Bu tema için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .89 özel yayınevi için .81'dir. Bu temadaki puanlamada araştırmacının puanlaması ile hakemlerin puanları arasında uyumun, oldukça yüksek düzeyde olduğu ve anlamlı olduğu söylenebilir ($p < .05$).

Millî Eğitim 5. sınıf Türkçe ders kitabının Yenilik ve Gelişmeler adlı temasındaki metinlerin içerik analizi örneği:

“Şüphesiz bu, insan için takdire değer bir başarı. Ancak, bu zorlu yolculukları planlayıp gerçekleştiren insan, aynı zamanda bu yolculukların en zayıf noktası.” (Dünya'dan Uzakta)

İnsanın yolculukları planlayıp gerçekleştirmesi ile en zayıf noktası olması ifadeleri arasında çelişki bulunmaktadır.

3- Kalıp Yargıları Fark Etme (Bireyin Görüngesini Geliştirme: (İnançları, görüşleri veya Kuramları Yaratma ya da Keşfetme) Stratejisi ile İlgili Bulgular:

Millî Eğitim Yayınevi'ne ve özel yayınevine ait ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden kalıp yargıları fark etme stratejisinin analizi yapıldığında, birey ve toplum temasında (f(MEB.BİR.)=25; f(ÖZ.BİR.)=30) yer vermektedir. Birey ve toplum adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .90 özel yayınevi için .94'dür. Değerlerimiz temasında (f(MEB.DEG.)=28 ; f(ÖZ.DEG.)=33) Kendall W uyum katsayısı MEB .88 özel yayınevi için .91, yenilikler ve gelişmeler temasında (f(MEB.YEN.)=30; f(ÖZ.YEN.)=33) Kendall W uyum katsayısı .92 özel yayınevi için .93'dür.

Eleştirel düşünmenin kalıp yargıları fark etme stratejisi ile ilgili Millî Eğitim 5. sınıf Türkçe ders kitabının Değerlerimiz adlı temasındaki metinlerin içerik analizi örneği:

“Hatta kimi zaman içten bir kabkaba... Kısaca Anadolu insanının mizab duygusunun beslendiği en güçlü kaynak” (Nasrettin Hoca'nın Güneş Gözlüğü).

Cümledeki en güçlü kaynak” ifadesi abartılı genellemeye işaret ettiğinden karşımıza kalıp yargı olarak çıkmaktadır.

Bu temadaki puanlamada araştırmacının puanlaması ile hakemlerin puanları arasında uyumun, oldukça yüksek düzeyde olduğu ve anlamlı olduğu söylenebilir ($p < .05$).

Eleştirel düşünmenin stratejilerinden olan “kalıp yargıları fark etme” stratejisini desteklemede özel yayınevinin ders kitabındaki metinlerde MEB'e göre daha fazla yer verdiği görülmektedir.

4- Benzer Durumları Karşılaştırma (İç Görüleri Yeni Bağlamlara Transfer Etme) Bulguları:

Millî Eğitim Yayınevi'ne ve özel yayınevine ait ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden benzer durumları karşılaştırma stratejisinin analizi yapıldığında, birey ve toplum temasında (f(MEB.BİR.)=17; f(ÖZ.BİR.)=15) (Bkz Tablo 2). bu stratejide, Millî Eğitim Yayınevinin birey ve toplum adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .95 özel yayınevi için .91'dir. Değerlerimiz temasında (f(MEB.DEG.)=18; f(ÖZ.DEG.)=14) Kendall W uyum katsayısı .93 özel yayınevi için .90, yenilikler ve gelişmeler temasında, (f(MEB.YEN.)=17; f(ÖZ.YEN.)=15) uyum katsayısı MEB .89 özel yayınevi için .84'dür.verildiği görülmektedir.Millî Eğitim 5. sınıf Türkçe ders kitabının Birey ve Toplum adlı temasındaki metinlerin içerik analizi örneği: *“Doğruya doğru! Derslerde de pek başarılı sayılmazdı.”* (Bir İnsan Kazanmak)

Cümledeki “de” karşılaştırma ilgisi ile Alper'in ders durumları ile diğer durumlarının karşılaştırıldığı görülmektedir. *“Ben küçükken, sokağımız çok büyüktü. Sonra ben büyüdükçe sokağımız küçüldü. O kadar küçüldü ki benim büyüyen hayatım içine sığmaz oldu. Büyüdükçe ve sokağımızın dışına taşıkça anladım ki dünya benim sandığımdan çok daha büyükmiş. Başka evlerde büyüyen, başka sokaklarda yürüyen, başka hayatlar yaşayan milyarlarca insan...”* (Hayat Bir Sokakta Geçer)

Metinde kişinin çocukluğundaki dönem ile çocukluk sonrası dönemdeki karşılaştırma açıkça ifade edilmektedir. Bu temadaki puanlamada araştırmacının puanlaması ile hakemlerin puanları arasında uyumun, oldukça yüksek düzeyde olduğu ve anlamlı olduğu söylenebilir (p<.05).

5- Tek Yönlü Düşünce-Çok Yönlü Düşünceye Yer Verilmesi (Olayların Bütün Nedenleriyle Ele Alınması) Stratejisi ile İlgili Temalardaki Bulgular:

Millî Eğitim Yayınevi'ne ve özel yayınevine ait ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden tek yönlü düşünce-çok yönlü düşünceye yer verilmesi stratejisinin analizi yapıldığında, birey ve toplum temasında (f(MEB.BİR.)=14; f(ÖZ.BİR.)=11), değerlerimiz temasında (f(MEB.DEG.)=12; f(ÖZ.DEG.)=10), yenilikler ve gelişmeler temasında (f(MEB.YEN.)=15; f(ÖZ.YEN.)=11) yer verildiği görülmektedir (Bkz Tablo 2).

Eleştirel düşünmenin tek yönlü düşünce-çok yönlü düşünceye yer verilmesi stratejisi ile ilgili Millî Eğitim 5. sınıf Türkçe ders kitabının Birey ve Toplum adlı temasındaki metinlerin içerik analizi örneği: *“Ashna bakacak olursanız eski çantamın da kötü yanı yoktu. Sapasağlam duruyordu. Zaten babam da bu yüzden yeni bir çanta almaya yanaşmıyordu. Ama benim gözüm, yeni çıkan üzeri süslü çantalardaydı.”* *“Okul çantası satan dükkânları teker teker dolaştık. Kiminin sapını babam beğenmiyor, kiminin resimlerinden de ben hoşlanmıyordum.”* (Yeni Çantalar da Eskir)

Metinde birinci cümlede çocuğun babasının neden çanta almaya yanaşmadığı, ikinci cümlede

neden çantacıları teker teker dolaştıkları, üçüncü cümlede çantayı neden beğendikleri, dördüncü cümlede yarıyıl tatiline neden sevindiği, dördüncü cümlede çocuğun babasının neden haklı olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Eleştirel düşünme stratejilerinden olan tek yönlü düşünce-çok yönlü düşünceye yer verilmesi stratejisinde ilgili Millî Eğitim Yayınevi ve Özel Yayınevinin 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Birey ve Toplum adlı teması için yapılan Kendall's W Testi uyum katsayısı .90 özel yayınevi için .91'dir. Tek yönlü düşünce-çok yönlü düşünceye yer verilmesi (Olayların bütün nedenleriyle ele alınması) stratejisi ile ilgili Millî Eğitim Yayınevinin değerlerimiz adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .85 özel yayınevi için .85'dir. Yenilikler ve gelişmeler adlı teması için 4 puanlayıcının verdikleri puanlar arasındaki Kendall W uyum katsayısı .89 özel yayınevi için .88'dir. Bu temadaki puanlamada araştırmacının puanlaması ile hakemlerin puanları arasında uyumun, oldukça yüksek düzeyde ve anlamlı olduğu söylenebilir ($p < .05$)

Sonuçlar

Bu çalışmanın sonucunda, 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünmenin 5 bilişsel boyutuna yer verilip verilmediğine ilişkin, araştırmacı ve üç hakem tarafından yapılan içerik analizinden elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde yer almaktadır. Millî Eğitim ve özel yayınevine ait ders kitaplarına ilişkin içerik analizi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden sebep sonuç ilişkilerini belirleme stratejisinin içerik analizi yapıldığında, Millî Eğitim ders kitabının bu stratejiye özel yayınevinin ders kitabına göre daha fazla yer verdiği ($f(\text{MEB})=60$; $f(\text{ÖZ})=50$) belirlenmiştir (EK1). Sebep sonuç ilişkilerini belirleme stratejisi ile ilgili Millî Eğitim Yayınevi'ne ait ders kitabı, özel yayınevine ait ders kitabına göre daha fazla yer verdiği hâlde yine de temalarda sayı olarak az yer verdiği görülmüştür. Metinlerde sebep sonuç ilişkilerinin azlığı bireylerde fikir ve iddiaları eleştirmeden, sorgulamadan kabul etme eğilimine sürükler. Eleştirel düşünmenin en önemli özelliklerinden biri olan etkin karar verme sürecinde bireylerin sebep sonuç ilişkisi kurmadan karar vermeleri, bireylerin kolay bir şekilde yanlış karar vermelerine neden olabilecektir.

2. Ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden çelişkileri fark etme stratejisinin içerik analizi yapıldığında, Millî Eğitim ders kitabının bu stratejiye özel yayınevinin ders kitabına göre daha az yer verdiği ($f(\text{MEB})=75$; $f(\text{ÖZ})=85$) belirlenmiştir (Tablo 2). Metinlerdeki çelişkili ifadelerin çokluğu öğrencilerin metindeki ara fikirlerle ana fikir arasındaki bağlantıyı kurmasını zorlaştırmaktadır. Ana fikrin vermek istediği mesajı tam olarak alamayan bir öğrenci okuduğu metinde istenilen düzeyde yararlanmayacaktır. Ayrıca çelişkili ifadelerin çokluğu bireyde metinle ilgili

belirsizliklere neden olacaktır.

3. Ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden kalıp yargıları fark etme stratejisinin içerik analizi yapıldığında, Millî Eğitim ders kitabının bu stratejiye özel yayınevının ders kitabına göre daha az yer verdiği ($f(\text{MEB})=83$; $f(\text{ÖZ})=96$) belirlenmiştir (Tablo 2). Araştırmada her iki yayınevına ait ders kitaplarındaki metinlerin kalıp yargılara diğer stratejilere oranla frekans olarak oldukça fazla yer verildiği görülmüştür. Bir metni okurken ya da dinlerken birey tarafından kalıp yargıların fark edilmesi eleştirel düşünmenin temel hedeflerinden biridir. Çünkü kalıp yargıların çokluğu öğrencide yanlış olan düşünceleri genellenmiş inanç haline dönüştürebilir. İnanca dönüşen kalıp yargılar bireyin, fikirlerini, dünya görüşünü doğrudan etkilemektedir. Farkında olmadan olumsuz kalıp yargılara sahip olan bir birey zamanla bu yargıları genel doğruymuş gibi kabul edebileceğinden, bu da zamanla bireyin her şey de taraflı bir bakış açısına sahip olmasına neden olabilir.

4. Ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden benzer durumları karşılaştırma (İç Görüleri Yeni Bağlımlara Transfer Etme) stratejisinin içerik analizi yapıldığında, Millî Eğitim ders kitabının bu stratejiye özel yayınevının ders kitabına göre daha fazla yer verdiği ($f(\text{MEB})=52$; $f(\text{ÖZ})=44$) belirlenmiştir (Tablo 2). Araştırmada her iki yayınevına ait ders kitaplarındaki metinlerin benzer durumları karşılaştırma adlı stratejiye frekans olarak diğer stratejilere oranla çok az yer verdikleri görülmüştür. Metinlerdeki benzer durumların azlığı bireyleri tek tip düşünmeye yani her şeyi siyah, ya da her şeyi beyaz gibi görmelerine neden olmaktadır. Benzer durumların karşılaştırılması bireylerin olaylardaki daha farklı yönleri görmesine katkı sağlamaktadır.

5. Ders kitaplarında eleştirel düşünmenin bilişsel stratejilerinden Tek yönlü düşünce-çok yönlü düşünceye yer verilmesi (Olayların bütün nedenleriyle ele alınması) adlı stratejisi ile ilgili içerik analizi yapıldığında, Millî Eğitim ders kitabının bu stratejiye özel yayınevının ders kitabına göre daha çok yer verdiği ($f(\text{MEB})=41$; $f(\text{ÖZ})=33$) belirlenmiştir (Tablo 2). Araştırmada her iki yayınevına ait ders kitaplarındaki metinlerin daha çok tek yönlü düşünceye yer verdikleri, çok yönlü düşünceye hemen hemen hiç yer vermediği görülmüştür. Metinlerin tek yönlü düşünceye ağırlık vermesi bireylerin olayları bir boyutundan görmelerini sağlayacağından, bireylerin olayları akla yatkın bir şekilde muhakeme etmelerini zorlaştıracaktır. Sonuç olarak, araştırmada hem Millî Eğitim Yayınevının hem özel yayınevının eleştirel düşünme boyutlarına istenilen düzeyde yer vermedikleri görülmüştür.

Yukarıdaki sonuçlara dayanarak her iki yayınevındaki metinler kalıp yargılara ve tek yönlü düşünceye fazla yer verdiği, çok yönlü düşünceye ve benzer durumları karşılaştırmaya ise çok az yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Acat, B., Anılan, H. ve Anagün, Ş. (2007). Yapılandırmacı öğrenme ortamlarının düzenlenmesinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 27-29 Nisan 2007. Ankara: Nobel Yayıncılık, 479-484.
- Bakioğlu, A. ve Hesapçıoğlu, M. (1997). Düşünmeyi öğretmekte öğretmen ve Okul Yöneticisinin Rolü: Düşünmek. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*. (9), 49-75.
- Baron, J. (1985). *Rationality and intelligence*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Beyer, B. K. (1983). Common sense about teaching thinking skills. *Educational Leadership*. (41), 44-49. EJ 289719.
- Costa, L. A. & Lowery F. L. (1989). *Techniques for teaching thinking*. Pacific Grove, Midwest Publications.
- Cotrell, S. (2005). *Developing effective analysis and argument*. Palgrave, Macmillan.
- Craver, K. V. (1989). Critical thinking: Implications for research. *School library media. Quarterly*. 18 (1), 13-18.
- Demirel, Ö. (1999). *Öğretme Sanatı*. Pegem Yayınları. Ankara.
- Ennis, R. H. (1962). A concept of critical thinking. *Harvard Educational Review*. 32, 81-111.
- Facione, Peter A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*. Executive summary. The Delphi Report. Millbrae, CA: The California Academic Pres. ERIC Document Reproduction Service No. ED 315 423. <http://ericir.syr.edu> adresinden 1 Mart 2010 tarihinde alınmıştır.
- Feuerstein, M. (1999). Media literacy in support of critical thinking. *Journal of Educational Media*. 24 (1), 12-43.
- Gadzella, M. B. & Others (1996). Teachers and learning critical thinking skills. EDRS No. Ed 405313 <http://ericir.syr.edu> adresinden 23 Şubat 2010 tarihinde alınmıştır.
- Grant, G. E. (1988). *Teaching Critical Thinking*. Praeger Publishers. New York.
- Halpern, D. F. (1999). Teaching for critical thinking: Helping college students develop the skills and dispositions of a critical thinker. *New Directions for Teaching & Learning*. 80, 69-74.
- Ip, Y. M., Lee, T. F. D., Lee, K. F. I., Chau, J. P. C., Wootton, Y. S. Y., Chang, M. A. (2000). Disposition Towards Critical Thinking: A Study of Chinese Undergraduate Nursing Students. *Journal of Advanced Nursing*. 32 (1), 84-90.
- İlköğretim Okulları Türkçe Eğitim Programı. (2002). MEB Yayınları. İstanbul.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınları, 11. Baskı. Ankara.
- Ku, Kelly Y. L. (2009). Assessing students' critical thinking performance: Urging for measurements using multi-response format. *Thinking Skills and Creativity*. 4 (2009) 70-76.
- Küçükahmet, L. (2000). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- McPeck, J. E. (1981). *Critical thinking and education*. NY, New York: St. Martin's Press.
- MEB, TTKB. (2005). İlköğretim türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: MEB Basımevi.
- Norris, S. P. & Enis.R. H. (1989). *Evaluating critical thinking*. Teaching Thinking. R. J. S. D. N. Perkins. Pacific Grove, CA: Midwest Publications.
- Moore, K. D. (2001). *Classroom teaching skills*. 5th Edt. Boston: McGraw-Hill.
- Okur, A. (2011). Türkçe Ders Kitaplarında Metinlerin Türsel Özellikleri. H. Ülper (Ed.). Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri (s. 115-139). Ankara. Pegem Akademi.
- Paul, W. R. (1984). Critical thinking: Fundamental to education for a free society. *Educational Leadership*. 42 (1), 5-14.
- Paul, W. R. (1988). Critical thinking in the classroom. *Teaching K-8*. (18), 49-51.
- Paul, R. A. Binker, K. Jensen & H. Kreklau (1990). *Critical thinking handbook: 4 - 6*. Grades a guide for remodelling lesson plans in language arts, social studies & science. Rohnert Park. CA. Foundation for Critical Thinking. Sanoma State University.
- Sternberg, R. (1999). Nature of cognition. Boston: M. I. T. Press.

- Szabo, Z. & Schwartz, J. (2011). Learning methods for teacher education: the use of online discussions to improve critical thinking. *Technology, Pedagogy and Education*. Vol. 20, No. 1, March 2011, 79–94
- Özdemir, S. M. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. (3), Sayı 3.
- Tan, M. (1989). *Demokrasi eğitiminde boyutlar ve sorunlar*. *Demokrasi İçin Eğitim*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Toprak, T. (1993). “*İlkokul ders kitaplarının öğretim programlarına uygunluğunun değerlendirilmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.

[Extended English Abstract](#)

Teaching for critical thinking is an important goal of modern education, as it equips students with the competency necessary to reason about social affairs in a rapidly changing world. To develop such competency, students must go beyond absorbing textbook knowledge and learn to build up skills involved in judging information, evaluating alternative evidence and arguing with solid reasons. These skills in critical thinking are not only vital for students to perform well in school, but also needed in future workplaces, social and interpersonal contexts where sound decisions are to be made carefully and independently on a daily basis (Ku, Kelly Y.L. 2009, 70).

Earlier definitions of critical thinking emphasized the cognitive component, that critical thinking is a skill, a set of skills, a mental procedure, or simply is rationality (Baron, 1985; Ennis, 1962; McPeck, 1981). Critical thinking is defined as the “purposeful, reasoned, and goal-directed” use of cognitive skills and strategies (Halpern 1999, p. 70). By definition critical thinking involves metacognition. When students think critically about topics learned they use metacognition. Students who use metacognition not only apply what they learn, but also think about their own processes of thinking. In time, they become self-regulated learners, which is the hallmark of successful education. (Szabo & Schwartz, 2011, 80).

This study was conducted with the aim to determine to what extent 5th grade Turkish text books included critical thinking strategies. In the study, it was examined whether course books included 5 dimensions of cognitive strategies or not. In order to achieve this general purpose, the following questions were look for an answers. Elementary education 5 grade Turkish textbook of critical thinking strategies:

- 1- Determining cause and effect relationships,
- 2- To contradiction recognize
- 3- To recognize stereotypes
- 4- Comparison to similar situations (Transferring insights to new contexts),
- 5- One way of thinking- life-wide thinking what level efficiency

In this study, qualitative and quantitative research designs were used together. Document review was used as qualitative data collection method and 22 texts in 5th Grade Turkish text books published by Ministry of National Education and a private publishing house taught in Province of Sakarya were reviewed. For determination of conformity of the texts to the critical thinking education, a data collection tool consisting of concepts which would meet every dimension of critical thinking was developed by researchers taking the opinions of field experts. This data collection tool developed was applied to the texts in accordance with the concepts determined by three individual researchers and checking process of the concepts was performed. Kendall W test was used to determine interrater reliability between the findings of the three experts and researchers. A significant relationship was observed between the findings of researcher and three experts, in this study

As a result of the research, when content analysis was performed on strategy of determining cause and effect relations which is one of the cognitive strategies of critical thinking in text books, it was determined that National Education text book included this strategy more than the course book of private publishing house (f(MNE)=60; f(PR)=50).

When content analysis was performed on strategy of recognizing contradictions which is one of the cognitive strategies of critical thinking, it was determined that National Education course book included this strategy less than the course book of private publishing house (f(MNE)=75; f(PR)=85).

When content analysis was performed on strategy of recognizing pattern judgments which is one of the cognitive strategies of critical thinking in text books, it was determined that National Education text book included this strategy less than the course book of private publishing house (f(MNE)=83; f(PR)=96).

When content analysis was performed on strategy of comparing analogous situations (Transferring Insights to New Contexts) which is one of the cognitive strategies of critical thinking, it was determined that National Education course book included this strategy more than the course book of private publishing house (f(MNE)=52; f(PR)=44).

When content analysis was performed on strategy of including unidirectional thinking - multidirectional thinking (Addressing events with all reasons) which is one of the cognitive strategies of critical thinking, it was determined that National Education course book included this strategy more than the text book of private publishing house (f(MNE)=41; f(PR)=33).

As a result of the research, it was concluded that the texts in 5th grade Turkish text books prepared by National Education Publishing House included the strategies for developing critical thinking skills of students more than the texts in 5th grade Turkish course books prepared by the private publishing house. In addition, it was seen that both National Education Publishing House and private publishing house did not include the critical thinking dimensions to the required extent.